

בית הספר לחינוך
ע"ש חיים וביאן קונסטנטינר
הקתדרה לחינוך יהודי

אוניברסיטת תל אביב
TEL AVIV UNIVERSITY

הטיול ככלי חינוכי-ערכי

עורכים

פרופ' יובל דרור, ד"ר אלי שיש, יובל אשוש

גיליון 11

תשפ"ג 2022

הקרן הישראלית
לפיתוח מנהיגות

מסע בגבהים חדשים תהליך חינוכי ייחודי להורים ומתבגרים

// ערן גלזר* //

התוכנית מסע בגבהים חדשים

אחת מתוכניות הדגל במרכז הארצי לפיתוח למנהיגות מיועדת לפעילויות המשותפות למתבגרים ולהורים. היכרות עם תוכנית ייחודית זו בארצות הברית ועם האפקט שלה על המתבגרים ועל הוריהם הביאה אותנו להרים את הכפפה, לתכנן ולפתח תוכנית לקבוצות של הורים ושל מתבגרים שיהיו שותפים לתהליך חינוכי ייחודי אשר מאפשר שיח הורים ומתבגרים - בין בקבוצה בין במפגש בין אישי. שיח שלרוב אינו חלק משגרת יומם.

היעד של יצירת המפגש המיוחד התאים לביצוע במתקני הפעילות שבגובה במרכז לפיתוח מנהיגות. משימות מורכבות, מאתגרות וחוייתיות מספקות רקע מתאים לתהליך החינוכי שבמרכז התוכנית. במאמר זה, נציג את מבנה התוכנית ואת דרך הפעלתה, את העקרונות שהובילו לפיתוח התוכנית ואת המשוב הניתן בעקבות ביצוע המשימות. התוכנית "מסע בגבהים חדשים" לפעילות משותפת של הורים ושל ילדיהם תופסת את מקומה כפעילות ייחודית ומשמעותית לכל המשתתפים בה.

*ערן גלזר - מנהל המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות בארץ.

ד"ר ריקי פלח גליל, שחקרה את נושא יחסי אבות ובנים, תרמה מאוד בממצאיה ובעצותיה המדויקות. תודה לריקי על הנכונות, על הסבלנות ועל המידע המעשיר.

המשתתפים מתנסים באמון הדדי ביחסי הורה-מתבגר ומתבגרת. מרחב קשרי המשפחה מזמן השתלבות במשימות אשר מובילות לחיזוק הביטחון העצמי והיכולת להאמין בשותף לביצוע המשימה.

נקדים ונאמר כי במהלך ביצוע התוכנית למדנו כי הביטחון שנצבר בעת ביצוע משימה במתקני המרכז, במיוחד במתקנים שבגובה, מניע את המשתתפים לבחון את עצמם ואת קשריהם עם הוריהם או עם ילדיהם. ההתנסות האמיתית בהתגברות על קושי פיזי ומנטלי בליווי אוהד ומסייע משמעותית לאין ערוך יותר מהדימויים הווירטואליים שהם חלק מרכזי בעולמם של בני נוער מתבגרים בימינו. תצפיות על הפעילות מצביעות על גיבוש היחסים בין ההורה וילדו; על חיזוק היכרות הדדית, על שיתוף פעולה ועל סנכרון, על שיח משותף, על התגייסות זה למען זה ועל כינון מערכת יחסים בוגרת, הוגנת וכנה בין הורים וילדיהם. במהלך הפעילות, הן ההורים הן המתבגרים נחשפים לייחודיות שבכל אחד מהם, מעריכים את העוצמות ואת החוזקות שיש באחר ומתפעלים מהן, ולא פחות חשוב: לומדים להבין ולקבל גם את החולשות של האחר ושל עצמם.

המשתתפים חווים שדרכה יוכל כל אחד לערוך מסע פנימי, להתחבר חיבור אמיתי אל עצמו ולפעול על פי הרגשה פנימית ובאמונה שלו בעצמו ובמשפחתו (גלזר ונאמן, 2020).

המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות

המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות הוקם בשנת 2010 בעיר אריאל. בחזון המרכז, שהוצג עם הקמתו, צוינה יניקה ערכית מסיפורי התנ"ך כמאפשרת בניית תהליך חינוכי. המשתתפים בפעילויות המרכז מתמודדים עם משימות שמכינות למנהיגות ושמעודדות גילוי אחריות, חשיבה יצירתית הובלה מחד גיסא ועבודה בשיתוף פעולה מאידך גיסא. בני הנוער, באמצעות עבודה צוותית ובאמצעות קבלת החלטות משותפות, צועדים בנתיב המאתגר, מתמודדים עם קשיים ומתגברים עליהם ולבסוף מגיעים אל היעד. מתקני המרכז, שנבנו בתקן גבוה ובטיחותי בהתאם לרמת ההקמה במתקנים בארצות הברית, משמשים מקור לפעילות חינוכית חברתית חווייתית, מאתגרת ומלמדת. במהלך שנות הפעילות במרכז, למדנו שתכנון מוקדם ותיאום ציפיות חשובים ומובילים להצלחת הסדנות, להצלחה בביצוע המשימות במתקנים ולגיבוש הקבוצות. לכל קבוצה שמגיעה למרכז, בשיתוף האחראים על הקבוצה, נקבעים סדר יום ויעדים לקראת ביצוע המשימות המאתגרות. עובדה זו מובילה להתייחסות רצינית ולרצון של כל המשתתפים למצות את הביקור במקום ולהצליח בביצוע המשימות המתוכננות.¹

במהלך העשור הראשון לפעילות המרכז, ובעקבות פעילויות רבות של קבוצות מגוונות, למדנו עד כמה משמעותי התהליך שהמשתתפים עוברים כאשר הם נדרשים להתמודד עם אתגרים

¹ למידע נוסף על המרכז, ראו: גלזר, ע' (2021), המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל - למען מנהיגות משרתת בדורות הבאים, בתוך: י', דרור, א', שיש, וי', אשוש (עורכים), הטיוט ככלי חינוכי-ערכי, 10, עמ' 129-139.

שמשקפים את ההתמודדות עם קשיים אישיים, עם מעמדם החברתי ועם היכולות האישיות של כל אחד ואחת בתכנון מהלכים והובלתם ובשיתוף פעולה קשוב והוגן בין חברים לקבוצה.

תהליך חינוכי ייחודי

התוכנית "מסע בגבהים חדשים" פותחה על פי מודל הקיים בארצות הברית זה 35 שנה. הורים וילדיהם בגיל ההתבגרות מוזמנים להצטרף למסע שבו יתקדמו לשלושה יעדים: אל עצמם, אל משפחתם ואל מערכות היחסים במשפחתם. התהליך החינוכי מזמן אפשרויות לשיתוף פעולה, להקשבה ולהגדרת יעדים מחייבת כדי להתמודד עם האתגרים שהתוכנית מציבה. הפעילות כוללת חוויה אתגרית בטבע לצד דיונים בנושאים ערכיים. בתהליך משתלבים שלושה ממדים שמרכיבים יחדיו את השלם: סביבה, תוכן ואתגרים.

סביבה - בהיבט של הרפתקה, מקום ייחודי וצוות מיומן וקשוב.

תוכן - במובן של למידה אגב עשייה וביישום עקרונות מעשיים.

אתגרים - הצבת מטרות משותפות והגעה ליעדים דרך אתגרים שביצועם משפר את מערכת היחסים.

בשיחה המקדימה ובמהלך הפעילות, יבוא לידי ביטוי החיבור למקורות: נקרא בפרשת לך לך את הציווי לאברהם לקום ולצאת מבית אביו אל עתידו בארץ חדשה. במהלך התוכנית, אנו מציעים להורים ולמתבגרים לצאת למסע, לקבל כלים, לפתח אמון ולשחרר את האחיזה.

עקרונות שהובילו לפיתוח התוכנית

במרוץ הבלתי נגמר של משימות החיים, הן של ההורים הן של המתבגרים, נדיר למצוא זמן איכותי לבילוי משותף של הורה וילדו לאורך זמן. אומנם על פניו נראה שהמתבגרים עסוקים בשלהם ובחברת בני הגיל שלהם ופחות בהוריהם, אך מחקר איכותני שהתבסס על ראיונות עומק עם בני 18 (פלח-גליל, 2004) העלה תמונה אחרת: סיפורי הבנים הראו שהם עסוקים מאוד ביחסים שביניהם ובין הוריהם - במיוחד שבין הבנים לאבותיהם. הבנים תיארו צורך בשינוי היחסים, שהתאימו לתקופת הילדות, וצורך דחוף, כמעט קריטי, בהתאמתם לשלב ההתפתחותי שבו הם נמצאים. הם הביעו צורך בהכרה של האב ביכולותיו של הבן, באחריות שלו על חייו, באוטונומיה המתרחבת שלו ובשיקול דעתו המתפתח במעבר לקראת בגרות.

בסיכום מחקר שכותרתו "בעקבות האב האבוד, בנים מתבגרים מגלים מחדש את אביהם", כתבה החוקרת: "המשימה ההתפתחותית העומדת בפני הבן המתבגר הינה התקשרות מחדש אל האב. ההתקשרות מחדש אל האב בהתבגרות, מעניקה לבן את הצידה הנפשית לה הוא זקוק בדרך אל הבגרות" (פלח-גליל, 2004, עמ' 10).

הבן המתבגר מחפש את המבט של האב המכיר בכך שבנו גדל וכבר אינו ילד, הוא זקוק למבט

המתפעל, המעריך והסומך של אביו. ההשתקפות שלו עצמו דרך אביו מסייעת לו לבנות ולגבש את העצמי שלו, את דימויו ואת ערכו העצמי. "גיל ההתבגרות הוא גיל שבו ההערכה העצמית עוד לא בנויה. לכן כולם, בנקודה מסוימת, הם 'חסרי בטחון', במובן שהאני העצמאי שלהם טרם נבנה" (אהרון, 2017). "מתבגר המרגיש שהוא מקבל התייחסות חיובית מההורים (גם מקבוצת בני הגיל), יבטא התייחסות חיובית כלפי העצמי ויצירת ערך עצמי גבוה, ואילו תפיסה של חוסר תמיכה מההורים תורמת ליצירת ערך עצמי נמוך" (פלא-גליל, 2004, עמ' 38).

התהליך מזמן חוויות והתנסויות משותפות להורה ולילדו לאורך זמן. ההתנסות במשימות פיזיות שדורשות שיתוף פעולה ומאמץ שונה לגמרי מהשגרה של בני הנוער וגם של הוריהם. ההתנתקות מהעולם הדיגיטלי מאפשרת מפגש בין אישי ושיתוף פעולה. במשפחות רבות, מרגישים שמערכת היחסים בין ההורים לילדיהם המתבגרים מסתכמת בשהייה משותפת בין כותלי בית המשפחה ובדאגה לצרכים הפיזיים של בני הבית. לא פעם, ההורים אינם מודעים לחוויות ולמשברים שילדיהם חווים. התקשורת מצומצמת, וכל אחד עסוק בענייניו. תוכנית שבה הורים ומתבגרים מתנתקים משגרת יומם, חווים אתגר משותף ומתמודדים עם משימות מאתגרות תוביל להקשבה הדדית ולהכרה הדדית של האחד בערכו של השני.

לתוכנית נרשמים הורה וילד (מתבגר), והם משולבים בקבוצת הורים ומתבגרים שמגיעה ליומיים של פעילות במרכז. בתוכנית משולבת פעילות אתגרית חווייתית לצד שיחות וזמני "סולו" לבירור פנימי ולחיזוק הקשר הבין אישי. התוכנית מזמנת שיח, הכשרת לבבות וקירוב לבבות. זמן הסולו הוא אישי (או של הורה וילד) ודיסקרטי - פסק זמן למחשבה על המטרה שלי בחיים באווירה של שקט ושל פרטיות. כדי להנהיג, אני צריך קודם להנהיג את חיי. כך מבחינת ההורים, שתפקידם להורות, לחנך, לייעץ ולהנהיג, וכך מבחינת המתבגרים, שמשימתם לברר את היעדים שהם מציבים ואת מטרתם בחייהם הבוגרים. זמן התבודדות משמעותי לתהליך האישי וגם למשפחתי והוא כלי להמשך לבניית מערכת יחסים של הערכה עצמית ולעיבוד תהליכים. מלבד זמן הסולו, הורים ומתבגרים זוכים לזמן איכות משותף שמוביל להעצמה הדדית, לגיבוש זהות אישית ומשפחתית ולבירור ערכי המשפחה.

במהלך היום התמודדו הורה ובן. מתבגר באתגרים, שהצריכו אומץ, שיח, תמיכה ושיתוף. בצוות המדחים שלכם עמד שם והתעקש עם כל אחד ואחת שיגיעו לקצה גבול היכולת האישית שלהם יחד, יכולות שהיו מעל ומעבר למה שהמשתתפים שיערו. בסופו של היום המרתק, ההורים והמתבגרים השתתפו דיווחו שהם נחשפו לרבדים חדשים בינם לבין עצמם ובקשר בינם לבין ילדם המתבגר. יתירה מזו הם שיתפו עד כמה הם קיבלו כוחות אחד מהשני והבינו שבלעדי החיבור שביניהם לא היו מעיזים אפילו לנסות.
(משוב מקבוצת "אמיצים", ארגון אלמנות אלמנים ויתומים צעירים בישראל)

התוכנית היא מסע מעבר מגיל ההתבגרות לבגרות, ובמהלכה ניתנים כלים אשר מסייעים להורים ולמתבגרים לשפר את הקשר ביניהם ולהציב יעדים מאתגרים שהשגתם תשפר את ההכרה בערך העצמי אצל המשתתפים. המסע משקף את התהליך שבו הורה נהיה משוטר למנטור, והנער והנערה מקבלים, לצד פריווילגיות ובניית יחסים, גם מחויבויות חומריות ורוחניות שיהיו להם למשאב ביציאה שלהם לעולם ובבניית "ארץ מובטחת" משלהם.

סדר הפעילויות בתוכנית

חברי הקבוצה נפגשים בצוהרי יום רביעי, והתוכנית נמשכת עד יום שישי בצוהריים. משום שהתוכנית בנויה על פי עקרונות חינוכיים ובשל הכוונה לקיים תהליך ייחודי, הפעילות נפתחת בסדנת "שובר קרח", שבמהלכה המשתתפים לומדים להכיר זה את זה. בהמשך, בפרק של תיאום הציפיות, כל משתתף מתבקש לכתוב מה הציפיות שלו מעצמו, מההורה שאיתו (או מהילד שאיתו), מהמדריך ומהקבוצה. המדריך מציג גם הוא את ציפיותיו מהקבוצה, ובסיכום מפגש הפתיחה מגיעים להסכם קבוצתי לקראת הפעילות המשותפת.

בשיח חברותא, שנערך בשעות הערב, ההורים והמתבגרים משוחחים, בקבוצות נפרדות, על מטרת הפעילות המשותפת ועל משמעות החיים כמושג שילווה אותם במהלך התוכנית כולה.

ביום השני, מתקיימות סדנות בשני מתקני פעילות: האודיסאה וקפיצת האמונה.

האודיסאה - הרעיון המרכזי במתקן הוא עבודת צוות בגובה רב. לפיכך, המשימות אפשריות לביצוע רק כמאמץ קבוצתי. משתתף בודד לא יוכל לעבור את המסלול. משתתפים שביצעו את המשימה היטיבו להגדיר את תחושתם: "עלינו למתקן קבוצה (כך חשבנו) וירדנו צוות."

המסע שאותו אנו מדגימים הוא המסע של אברהם אבינו לעבר הארץ המובטחת: הליכה בשם ציווי, בחינת המשאבים שעומדים לרשות המשתתף ובניית "מצפן" שיוביל לעבר ההתבגרות.

במתקן באים לידי ביטוי שיתוף הפעולה, הגדרת המטרות ובחירת

הדרך להשגתן. אחד התוצרים של התרגיל הוא פיתוח אמון ואמונה. אמון בהורה ובמתבגר ואמונה בדרך במסע המשותף.

הליכת האמונה - מטרת התרגיל היא הדמיית הפרדה שבין ההורה והילד בתהליך ההתבגרות ויצירת תשתית ליציאה של המתבגר לחיים עצמאיים. הכוונה היא לחזק את הדימוי העצמי ואת הביטחון העצמי של המשתתפים. המשימה אישית ברובה, השותף תומך ומאפשר את ההתנסות. האמון בין השותפים הוא מרכז הפעילות. המשתתפים מתקדמים מנקודה לנקודה במסלול כאשר הם מסתמכים לחלוטין על השותפים שמנחים ומכוונים אותם. הם לומדים לסמוך על מי שעומד לצידם, מגבה אותם ומתקן טעויות כשנדרש. המשתתפים מתמודדים עם צורך להעריך את מידת הסיכון ואת ההתחייבות לביצוע המשימה. המשתתף מתמודד עם קושי ועם פחד, לומד את חשיבותה של אמפתיה מהשותף (ההורה או המתבגר), מהמדריך ומהקבוצה, משקף את דימויו העצמי ומחזק אותו. המסלול מעביר מסר של אמון בשותף ושל אמונה כי המשימה ניתנת לביצוע. לכן, בתחילת המשימה, ההורה מנחה את הילד:

אני תמיד אהיה איתך.

אתה יכול לסמוך עליי.

אם אתה צריך, קרא לי ואני אהיה לצידך.

התרגיל נועד לעודד את המתבגר לצאת לדרך חדשה כאשר הוא יודע שההורה תמיד איתו. ההורה לומד לשחרר כי הוא יודע שלמתבגר יש את הכלים ואת המשאבים לצאת לדרך. גיל ההתבגרות הוא גיל מורכב. בני נוער אומנם כבר גדולים ועצמאיים, אבל הם עדיין גם ילדים שמנסים ושבודקים ולעיתים הם נועזים מאד ושיקול הדעת שלהם עדיין לא מפותח מספיק. הם צריכים את ההכוונה של ההורים ורוצים שאלו יהיו נוכחים בחיים שלהם (עין-דור, 2017).

בערב, בסדנה לעיבוד הפעילות היומית, המשתתפים מבררים את דרך התנהלותם ואת היכולת לפעול במשותף ולהגיע להישגים בזכות שיתוף הפעולה והגיבוי. במהלך הערב, מתקיימות שתי סדנות: האחת להורים ומתבגרים במשותף והשנייה להורים ומתבגרים בנפרד. היכולת להתבטא גם בנפרד ולשמוע על חוויות של משתתפים אחרים (הורים או מתבגרים) ועל מסקנותיהם מהפעילות המשותפת מאפשרת גיבוש תובנות משמעותיות.

ביום השלישי, בבוקר יום שישי, הפעילות מתמקדת בנושא סטנדרטים במשפחה. המשתתפים פותחים את היום בבירור הנושא ובהצבת שאלות על דרכים לקביעת סטנדרטים שיהיו מקובלים והוגנים. בהמשך, ההורים והמתבגרים עולים למגדל האלפני.

המגדל האלפני - מגדל טיפוס ייחודי שמתנשא לגובה של 17 מטרים. במתקן מתאפשר טיפוס בכמה דרגות קושי. הוא מספק אתגר וחוויה למשתתפים, ומזמן 52 דרכים שונות להגעה למטרה שהמתמודד מציב. הטיפוס מחייב שיתוף פעולה ומתן אמון במשלח. ההורה והילד שותפים להחלטה בנוגע לקביעת יעדים לטיפוס. המתקן מפתח את היכולת לבחור במטרה (לחיים), לבנות

המגדל האלפני

את הדרך להגשמת המטרה ולבחון את המשאבים העומדים לרשות המשתתף. המשאבים יכולים להיות פיזיים, בתחום היחסים ורוחניים.

בשיאה של שיחת הסיכום, ההורים וילדיהם מגבשים הסכם משותף שמבוסס על מסקנות השיחות והסדנות שעברו במהלך שני ימי הפעילות. כך במפגש של יומיים מתחזק קשר לא שגרתי בין הורה וילד בעקבות כל שישבו ושוחחו ביניהם, שחוו פעילות אתגרית משותפת ושהגדירו את הסטנדרטים אשר ינחו את מערכת היחסים ביניהם. התהליכים המתרחשים במהלך התוכנית משמעותיים ביותר, כפי שלמדנו גם משדה המחקר.

בעיני הבנים, אין זה מובן מאליו שהאב יתעניין, יביע אכפתיות, יקשיב. היותם רואים ואינם נראים בהשתקפות של יחס האב כלפיהם היא חוויה בלתי נסבלת והם יעשו הכול כדי לשנותה. בראיונות שנעשו במהלך מחקר, תיארו הבנים מה הם עושים כדי להשיג את תשומת ליבו של האב ואת ההכרה שלו בהם כבוגרים. אבי לדוגמה (אחד המרואיינים במחקר של פלח-גליל) ברח מהבית לשבוע. כשאבי תיאר את התמורות שהתרחשו בעקבות בריחתו, אמר: "זה היה כזה לראות שאני בן אדם". תחושת היותו בן אדם, לא סתם ילד קטן, נובעת מכך שהוא דיבר וההורים הקשיבו והעריכו את מה שאמר. מהתגובה שלהם הוא הרגיש שהוא מדבר לעניין, שהם רואים אותו, וכך גם הוא יכול לראות את עצמו.

דרך הדיבור, כמובן, ההיכרות מתרחבת: "עכשיו אני יודע מה הוא מצפה ממני. יש מצפן. אפשר להתכוון". (פלח-גליל, 2004, עמ' 322). רוב הנערים שהשתתפו במחקר יזמו פרובוקציות ועימותים כדי ששימו לב אליהם, לפעמים הסתבכו בפעילויות מסוכנות. כשהם תיארו את התמורות ביחסים עם ההורים שחלו בעקבות העימותים, אפשר היה להבין שזו הייתה הדרך היחידה שאפשרה להם להשיג את הצורך הדחוף בהכרה מההורים בכך שהם השתנו וגדלו ושמעתה מגיע להם יחס המתאים לשלב החדש בחייהם. התהליך החינוכי המתקיים בתוכנית מאפשר להורה ולילד להגיע לאיכויות אלה ביחסיהם מבלי להסתכן ומבלי לסכן את היחסים, כך שגם ההורה וגם הילד יוצאים נשכרים.

חלק משמעותי בתוכנית, כמו גם בתהליכים חינוכיים אחרים, הוא זימון האפשרות לארגן את המחשבות, את התחושות, את האכזבות ואת ההצלחות. המשתתפים מקבלים כלים לביטוי עצמי, ואנחנו מעודדים אותם לבטא את תחושותיהם ולחשוף אותן או את חלקן במפגש הבין אישי ובמפגשים הקבוצתיים. בתחילת התוכנית, המשתתפים מקבלים יומן אישי בצירוף הנחייה להעלות על הכתב מחשבות, תיאורי מצבים ודילמות שעולים במהלך הפעילות. המדריכים מציעים "טיפים" ומסייעים בהכוונת המשתתפים להביע את עצמם. הכתיבה ביומן האישי מסייעת לגבש את היעדים, להבין את הדילמות ולעבד את החוויות. באמצעות היומנים, ההורים והמתבגרים מודרכים להיות קשובים לתהליך, לתת לגיטימציה לכל תחושה, לכל פחד וקושי וליכולת לשמש דוגמה לכל הקבוצה. כתיבת רשמים מאפשרת למשתתפים לחזור ולקרוא, להיזכר בחוויה ולחדד את התובנות האישיות והמשותפות שעלו בעקבותיה.

ההורים והמתבגרים יוצאים מאזורי הנוחות שלהם. מפגש אישי מתקיים במהלך טיפוס על מתקן מאתגר ואגב ביצוע משימה בגובה, הקשבה והתבטאות נעשות עם חברים חדשים שעברנו איתם חוויה משותפת. בחינת היכולות האישיות כרוכה בהסתמכות מלאה על ההורה או על הנער שישמשו משענת וגורם מסייע ובהבעת אמון הדדי מלא. כל אלה יחד מובילים להכרה של צדדים לא ידועים בשותפים לתוכנית. התוכנית מספקת גילוי של יכולות אישיות ושל יכולות הנהגה, התוודעות ליכולת לסמוך זה על זה ולשתף פעולה לקידום יעדים שעליהם החליטו במשותף, תחושות של הליכה משותפת ושל יחסי אמון שתורמים למצב האישי של כל משתתף. "מתבגרים שתפסו את יחסיהם עם ההורים כקרובים יותר, או בלשון המחקר, כבעלי יחסי התקשרות חזקים יותר עם ההורים, דיווחו על פחות דיכאון, פחות חרדה חברתית. לעומת תפיסות יותר חיוביות ביחס למשפחה ולתחושת היותה מלוכדת" (פלח-גליל, 2004, עמ' 41).

במהלך פיתוח התוכני, שאלנו את עצמנו אם יש מקום להנחיה מפורטת כל כך בכל אחד מהשלבים של הפעילות ואם לא נכון לתת למשתתפים להתמודד עם הדילמות ולהגיע לפתרונות. התשובה היא חד משמעית: בפעילות אתגרית חווייתית חייבים לשמור על כללים ברורים מאוד. שמירת הכללים הכרחית בהיבט של שמירת ביטחון המשתתפים ובהיבט של היכולת להתקדם בביצוע המשימות כדי לבחון יכולות משותפות בלי להסתבך בהבנה לא נכונה של המתקנים. אשר על כן, הפעילות מוסברת לפרטיה, והבחירות של המשתתפים אינן יכולות לחרוג מכללי הבטיחות לשימוש במתקנים שבמרכז. מסקנה זו נכונה במיוחד לפעילות המשותפת להורים ומתבגרים. כאשר אנחנו מאפשרים יוזמה וקבלת החלטות, אבל שומרים על מסגרת מוגדרת וברורה, אפשר להתקדם בניהול הפעילות.

משובים בעקבות התוכנית

במשובים על פעילות הורים ומתבגרים חוזרת המסקנה של המשתתפים שהיחד וההתנתקות מהשגרה הובילו להבנות חדשות ולרוב מחזקות בין ההורה וילדו:

"פתאום הסתבר לי שלבן שלי יש יכולת להתלבש על אתגר, לתכנן, לתת משימות למשתתפים ולהתמודד עם קשיים תוך כדי הפעילות. בהתחלה חשבתי שאני אוביל, ומצאתי את עצמי מקשיב ומשתף פעולה." (אב מקבוצה מרחובות שהשתתף בפעילות)

"עמדנו למעלה, אחרי הטיפוס והתחלנו לצחוק. ממש צחוק משחרר, כיפי." (אמא מקבוצה מנתניה)

יאיר, מדריך ותיק במרכז, כתב בסיכום מפגש עם קבוצת הורים ומתבגרים מחיפה:

בסדנה הסברתי להם כי משמעות המילה "אודיסיאה" היא מסע ארוך לעבר מטרה. הצגתי את פסוק א בפרק יב בספר בראשית: "לֶךְ-לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְמֹלְדֶתְךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶרְאֶךָ." ושוחחנו על המסע כהליך בו מציבים יעדים ומתכננים את הדרך להשגתם. דיברנו על נקודות החוזקה שהתגלו עד עכשיו במהלך הסדנאות והמתקנים, שאלתי האם להורים קשה לשחרר? ומדוע? והתפתחה שיחה מעניינת בלי התבצרות בצד זה או אחר. ואז עברנו יחד למתקן ה"אודיסיאה". מה שקרה במהלך ביצוע המשימה ממש השלים את הסדנה שרק סיימנו. אחד הנערים צעק לאביו: "שחרר, כמו שדיברנו קודם." הייתה רוח של שיתוף פעולה וכל זוג שיצא למשימה זכה לקריאות עידוד, לצד עצות מסייעות.

כשירדו כולם מהמתקן, גאים על השלמת משימה מאתגרת, ישבנו לסיכום הסדנה. נזכרתי במשפט שאמר משתתף באחת הסדנאות: "עלינו למתקן כקבוצה וירדנו כצוות". הרגשתי שהתמוטטו כמה חומות. כולם שותפים וכולם שווים. האתגר הוביל לקרבה.

במהלך השנתיים האחרונות שבהן התוכנית הופעלה (לא בהיקף מלא, יש לציין, בשל מגבלות הקורונה), למדנו עד כמה חשוב לקיים תוכנית הורים ומתבגרים בפעילויות המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות. תהליכים חינוכיים שמוגדרים בזמן, שמציבים יעדים ברורים ושמשולבת בהם פעילות במתקנים מאתגרים אינם זמינים כדרך שגרה. לכן אנחנו מציעים את המיקום המבודד של המרכז ומתקנים שמאפשרים עיבוד של תחושות ושל מחשבות לצד התמודדות עם קושי מאתגר בשיתוף פעולה שאי אפשר להתקדם בלעדיו.

המרכז על מתקניו מספק רקע אשר מאפשר את קיומו של התהליך החינוכי, שהוא העיקר בתוכנית הורים ומתבגרים. יתרון אחד של המרכז הוא במרחב הייחודי שפותח במקום: אזור שקט ומבודד, תנאים הולמים לאירוח ומתקנים בטיחותיים המבוססים על ניסיון רב שנים של פעילות בגובה בין שמים לארץ. יתרון שני הוא בפעולה המקצועית ובהנחה החינוכית שבבסיס כל תוכנית שיוצאת אל הפועל.

תוכניות שבמרכזן יחסים בין אישיים, ובמיוחד יחסי הורים ומתבגרים, דורשות ליווי חינוכי ומקצועי מתאים. לשם כך חברנו למינהל חברה ונוער במשרד החינוך, לאגף תכנים ותוכניות, כך שהפיתוח שלנו נסמך על ליווי מקצועי. ספרות המחקר בנושא מחזקת את הכיוונים שבהם בחרנו ללכת. הפעילות במרכז מתוכננת על פי עקרונות פדגוגיים, שבמרכזם קיום הכנה מתאימה ומתן אפשרות לעיבוד ולבירור אישי וקבוצתי, רגשי וערכי. המעטפת החינוכית והליווי המכוון המתקיימים לכל אורך הפעילות מאפשרים הצלחה בתהליכים שהמשתתפים עוברים - שילוב של קושי מאתגר עם צורך בשיתוף פעולה וביחסי אמון. לצד אלה, מתקיימים עיבוד של כל נושא, אוורור תחושות ורגשות והתבטאות בין קבוצת השווים (הורים לחוד ומתבגרים לחוד) כמו גם בקבוצה משותפת. זימון אפשרות לבילוי זמן איכות מתוכנן ומובנה הוא בסיס לפיתוח יחסי קרבה בין הורים לילדיהם.

הסיסמה "עשיתי - הבנתי" מכוונת לתהליך חינוכי ייחודי המקדם שיח קבוצתי ושיח בין אישי. חוויית ההצלחה שהמשתתפים זוכים לה כשהם מתגברים על קושי מאתגר חשובה לדימוי העצמי ולאמונה בעצמך ולקשר המתחזק בין הורה לילדו. המשתתפים לומדים כי דרכי קיצור או דילוג על קשיים אינם אופציה וכי אם מתמודדים (עושים) - מצליחים (ומבינים). התנסות במשימות הדורשות מנהיגות וקבלת החלטות בזמן מוגדר, הערכת סיכונים ושיתוף פעולה מאפשרת צמיחה ומודעות עצמית. התפיסה הערכית של המרכז מיושמת בתהליך החינוכי ובאה לידי ביטוי בהתמודדות של היחיד ושל הקבוצה עם אתגרים שדורשים הנהגה, שיתוף פעולה, הקשבה ומתן אמון.

בכל מפגש, אנחנו חווים שוב ושוב שני מצבים: חשש - הניבט מעיניהם של המשתתפים כשהם עומדים מתחת למתקן (המגדל האלפיני או האודיסאה, לדוגמה). ומדרך התנהגותם והמתבטא

בהפרחת בדיחות, בהומור שחור ובהתכנסות של כמה מהמשתתפים לתוך עצמם; לעומת נינוחות - המשותפת לכולם ולכולן אחרי ביצוע המשימה. כבר בשלבי הביצוע הראשונים, ניכרת התלהבות שבמרכזה עידוד ותמיכה. ובסיום המשימה, ניכרת גאווה כאשר כולם מתקבצים לתמונת הניצחון הקבוצתית.

קיבלנו על עצמנו את המשימה לתכנן ולהוציא לפועל תהליך חינוכי מאתגר של פעילות הורים ומתבגרים. אנחנו מעמידים את המשימה במרכז הפעילות שלנו לשנים הבאות ומקווים להרחיב את היקף המשתתפים ולהגיע ליותר קבוצות וליותר משפחות. דומה שלא נגזים אם נגדיר את תוכנית הורים ומתבגרים כתוכנית הדגל של המרכז, וככזאת - אנחנו שואפים שרבים ישתתפו בה ויצאו באמצעותה למסע מגיל ההתבגרות לבגרות.

הפסיכואנליטיקאי אנתוני ג'יימס א', סיפר בפתח אחת מהרצאותיו: "סופר בן ימינו (Fowles) אמר פעם שאת תקופת ההתבגרות צריך לחיות ולחוש ולא לסווג ולחקור" (אנתוני, 2005, עמ' 289). אנחנו, במרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל, מאמינים באמירה זו ומפתחים ברוח זו את התוכניות של המרכז.